

Az 1282. évi hódi csata helye és lefolyása.

I.

Források.

Az Árpádkori csaták közül soknak az ideje és helye mai napig sincsen pontosan megállapítva.

Ilyen IV. László királynak 1282-ben az országból kiköltözni akaró kunokkal *Hód* falunál vívott csatája, amelyet a történetírásban eddig *Hódtavi* és *hódmezei csata* néven tárgyaltak és egyik felfogás szerint a Hód-Mező-Vásárhely mellett elterülő *Hód-tó* partján, a másik nézet szerint a Makó határában feküdt *Hódmezőn* vívták volna, de az egykorú hiteles adatok máshova vezetnek.

Ehhez a vitához óhajtok hozzászólni ebben az írásomban.

Erről a csatáról az egykorú források közül *Kézai Simon* mester krónikája, a *Képes Krónika* és IV. Lászlónak 19 oklevele szól.

Kézai Simon mester IV. László kortársa és udvari történetírója erről a csatáról hézagos és hiányos tudósítást adott, még a csata idejét és helyét sem említi fel.

A *Képes krónika* előadása pedig zavaros: „Azután az Urnak 1282-dik esztendejében *Odamur* Kumánia¹ főembere (dux), a kunok seregét az úgy nevezett *Hód tava* körül (circa lacum Hood vocatum) összegyűjtötte, ellenség módjára akarván Magyarországba betörni, hogy azt uralma alá hajtja.”

E szerint a Hód tava nem feküdt Magyarországon, hanem Magyarországon kívül, a kumániai részekben, mert a *Képes krónika* szerint *Odamur* csak *készült* az országba törni, de a krónika szerint nem törhetett be: mert, mint a krónika mondja: „László király, mint vitéz Józsuá, *Odamurral* megküzdenni akarván, a maga és országa hadi népével ellene vonula“, vagyis Kumániába vonult ki ellene.²

¹ Régi Etelköz, később Moldvaország, 1282-ben az Olt-folyóig, a Szörényi bánóságig terjedt.

² *Mátyás Flórián*: Fontes Dom. II. 226 lap.

Tehát a Képes Krónika sem nyújt elég világos és határozott értesítést a csata helyére nézve.

Túróczy és a Budai krónika szóról-szóra átvette a Képes krónika szövegét, ellenben *Bonfini* Túróczinak és a Budai krónikának csak a *tartalmát* írta át: ... *Oldamir*, a kunok fejedelme, miután a seregét összegyűjtötte a *tó körül*, melyet *Hódnak* hívnak. (circa lacum Hood vocatum) táborba szállott, azért, hogy majd ellenség módjára Magyarországba üssön be.³

Heltai Gáspár Bonfininek ezt a tudósítását magyarra fordította: „Mikoron pedig irának Krisztus Urunk születése után 1282., Oldemir, nagy néppel indula és táborba szálla az *Hód álló vize* mellett és onnét *bé-akarna ütni* Magyar Országba” ... A győzelem után a magyarok a kunoknak „elrabolván minden tartományukat, nagy örömmel haza térének Magyar Országba.”⁴

Az elszámolt krónikáknak az 1282. évi kun-magyar csatára nézve a Képes krónika a közös forrása és szerintük a *Hód tava* az *országon kívül feküdt*, azonban 500 esztendő mulva *Hold tava* és *Hold vize* néven bekerült az ország kellő közepébe, még pedig Hód-Mező-Vásárhely mellé és most már az a kérdés, hogy ki hozta Hód-Mező-Vásárhely alá?

Mária Terézia korában *Szőnyi-Nagy Benjámín* hódmezővásárhelyi híres református pap nagy humanista volt és először foglalkozott Hódmezővásárhely multjával és történetével; ismerte a magyar krónikákat és olvasta Bonfinit s a protestánsok által kedvelt Heltai krónikáját és 1755-ban a hódmezővásárhelyi reformata eklézsia jegyzőkönyvében megírta *versben* Hódmezővásárhely *régi dolgait* és akkori állapotát. Leírásához a város levéltárában levő régi iratok közül néhányat fel is használt. Hódmezővásárhely multját „Scytha eleinkig” vitte és a hunok „tanyáját” Hódmezővásárhelyhez tette a következő versszakban:

Egyfelől a' Várust *nagy Tó* mosdogállya,
Hold vizének hívják; fél Hold a' formája,
 Itt vólt egykor Scytha eleink tanyája,
 Mint Bonfiniusnak megírta pennája.⁵

Ez adat említi először írott műben a Hódmezővásárhely

³ *Bonfini*: Decad. II. Liber. 8.

⁴ *Heltai Gáspár*: Magyar krónika. Nagy-Győr, 1789. Első darab. 255 lap.

⁵ *Szőnyi-Nagy Benjáminnak* 1755-ban szerkesztett verses leírásából az első rész: „Hód-Mező-Vásárhely hol létéről és régi dolgairól” először Nagy Ferenc adta ki „Hód Mező Vásárhely Városa rövid rajzolatja” című leírásában. Tudományos Gyűjtemény 1819. évfoly. II. kötet. 42–45 lap.

alatti *Hold vizét*. Szőnyi Nagy Benjámint a Hód tavát Bonfiniban és Heltaiban olvasta és ő helyezte Hódmezővásárhely alá és ő írja először, hogy a tó vizének fél hold formája van és ő állapította meg először, hogy ez a *félhold* Hódmezővásárhely *címerében* is előfordul a Nap és három nyilvessző mellett:

Egy kézben három nyíl, s' fél Hold Czimerünk,
Melyik király adta, nints rólla Levelünk!

Szőnyi Nagy Benjámint alkalmazta tehát először Bonfini Hód tavát és Heltai *Hód álló vizét* a Hódmezővásárhely alatti *Nagytóra* és azért írta *Hold vizének* a *Hód tó* helyett, mert a város *címerében* és a tó alakjában a *félhold* és a város pecsétjének köriratában a *Hold* benne foglaltatott és ez a hármas motívum szolgált bizonyítékul Szőnyi Nagy Benjáminnak Bonfini és Heltai mellett arra, hogy a város alatt fekvő *Nagy tónak* igazi ősi neve a *Hold vizé* és annak a *Hold nize* nevet ő adta. Ez annál inkább bizonyos, mert a Hódmezővásárhely alatt hullámozó félhold formájú tavat sem Szőnyi Nagy Benjámint előtt, sem ő utána a vásárhelyi lakosság soha *Hold tavának* vagy *Hold vizének* nem nevezte, hanem *Nagy tónak* hitta. Maga a városi tanács és hatóság sem írta hivatalos iratokban *Hold tónak*, hanem *Nagy tónak* és a belőle kiszakadó és messze keletfelé elhúzódnó keskeny kiágazó részét *Kis tónak* hitta.⁶

Ezután most már az a kérdés merül fel, hogy a Képes krónika *Hód tója*, mikor, miképpen és kik által került a *térképekre*?

Hódmezővásárhely határának *első* térképezése is Szőnyi Nagy Benjámint idejében történt és a város földesurának, a Károlyi-család számára *Vertits József*, Csongrád vármegye „hites Földmérője“ 1774-ben Hódmezővásárhely határrészéről és vizeiről nagy térképet készített⁷ és *Vertits* a hódmezővásárhelyi *Nagy és Kis tavat Lacus Hudus* vagyis *Hodostó* és *Kis Tó* néven iktatta térképébe. Szőnyi Nagy Benjáminnal barátságban állott és tőle hallotta a *Hold vizét* és *Hold tavát*, de a Tisza mellett levő valamelyik *Hodos tóval* tévesztette össze, mert hiszen még akkor a Tisza mentében több *Hodos*

⁶ A hódmezővásárhelyi városi tanácsi jegyzőkönyvében 1759-ben: „A nagy Tó szélén egy ház 17. r. frt.“ 11 kötet, 298 lap. A következő városi törvénykezési jegyzőkönyvben: Prothocollum Judiciale ab A^o 1794 usque Annum 1802. A 7. kötet, 147. lapon: a *Nagytóban* léendő Nagy Hálóval való Halászatról. A 219. lapon: 1794 4 Aug.: 2° az *Nagy-Tóban* levő Halászatról. A 295. lapon: 1799 12 July: a Kendernek és Lennek az *Kis Tóban* való áztatásáról.

⁷ Hiteles másolata Hódmező-Vásárhely város mérnöki hivatalában van.

tó volt és volt olyan is, amely tavaszi áradáskor hasonlóképpen a Tiszából nyerte a vizet,⁸ mint a vásárhelyi Nagy tó, de Vertits már Csongrádmegyéről 1801-ben rajzolt térképén a tavat *Hód vize* néven nevezi meg, amiből kitűnik, hogy a tó megjelölésére nézve a Képes krónika előadását fogadta el.⁹

Itt felsorolt indoknál fogva tehát a Képes krónika, Turóczi, Bonfini és Heltai *Hód tóját*, amelyről egyértelműen azt állapították meg, hogy Magyarországon kívül feküdt, nem lehet egynek venni a hódmezővásárhelyi Nagy tóval.

Hódmezővásárhelyről az első rendszeres földrajzi leírást Szőnyi Nagy Benjámintól 1819-ben Nagy Ferenc szerkesztette, aki Szőnyi Nagy Benjámintól verses leírásának első részét először adta ki és Szőnyi Nagy Benjámintól azon állítását, hogy Hódmezővásárhely mellett volt „Scythia eleink tanyája“, tovább fejtegette és Priscus Rhetorból kimutatni igyekezett, hogy Hódmezővásárhely tájékán volt Attila „Nagyfalu“ nevű szállása. A tavat Nagy Ferenc félhold formájú *Nagy tónak* nevezi, de a *Hold Tavát* is említi már, de állandóan a Nagy tó nevet használja még, azonban az 1821. évi újabb leírásában azt *Hold tó* névvel váltotta fel: „Fekszik ezen Mező Város a *Hold* nevű *Tó* partján“ és a *Hold tó* elnevezés állandó maradt ezen dolgozatában a Nagy tó helyett.¹⁰

Nagy Ferenc ezen értekezései szolgáltak forrásul mindazoknak, akik ő utána Hódmezővásárhelyről leírásokat szerkesztettek. *Gelsei Biró Lajos* is az 1855. évi leírásához merített Nagy Ferenc dolgozatából és Hódmezővásárhely „alatt inkább veszteglő, mint folyó, félhold formájú *Nagy Tavát* hasonlóképpen *Hold Tava* néven említi fel.¹¹

Szőnyi Nagy Benjámintól *Hold vize* és Nagy Ferenc *Hold Tava* a történetírásba is beférkőzött és már 11 év múlva, 1850-ban *Podhráczky József* egész határozottan azt vitatja, hogy a *Hódtó* Csongrádvármegyében, a Tisztántúlon, Hódmező-Vásárhely mellett, a Mezőségen fekszik és félhold formája után *Hód tónak* híjják.¹²

Gyárfás István *Podhráczky* felfogását *megebővítette* és abban a véleményben van, hogy a Képes krónikának az a

⁸ V. ö. *Ortvoay Tivadar*: Magyarország régi vízrajza a XIV. századig. I. kötetben, a H betű alatt a *Hodos* tónál.

⁹ *Comitatus Csongradiensis* Per Josephum Vertits Ejusdem Com. ord. Geom. I. Winter reduxit. Berken incidit 1801. Kiadva Görög és Márton: Magyar Atlas, 55.-dik térkép.

¹⁰ *Tudományos Gyűjtemény*: 1821 évfoly. V. kötet 65 lap.

¹¹ *Uj Magyar Muzeum*: 1855. évfoly. I. kötet, 564 lap és 1857. évfoly. I. kötet 422 lap.

¹² *Podhráczky József*: Cronicon Budense. Budae, 1850. 208 lapon a jegyzetben.

szerkesztője, aki a krónikába IV. László történetéről szóló részt 1358 körül bele illesztette, IV. Lászlónak valamelyik okleveléből dolgozott és tévedésből a régi *a* és *o* betűk hasonlósága miatt a *locust lacus*-nak olvasta és a Hód *helység* (locus) helyett *Hódtó* (lacus) ferdtést jegyzett a Képes krónika szövegébe¹³ és Gyárfás István szerint Hódmezővásárhely mellett nem Hód *tó* (lacus), hanem Hód *helység* (locus) feküdt s az Erdély felől bevonult *Oldamér* kun serege a mai Hódmezővásárhely mellett, a Tisza mocsarai által védett Hód *falunál* szállott táborba, hogy itt a hon maradt kunokkal egyesüljön és Hód falu mellett történt 1282-ben a kuncsata.¹⁴

Szabó Károly elfogadja Gyárfás István nézetét, nála már a *tó* és *helység* is Hód, tudniillik Vásárhely mellett és Szabó Károly szerint Hódmezővásárhely közelében folyt le a csata.¹⁵

Pesty Frigyes mindenben osztja Szabó Károly érvelését, sőt megtoldja azzal, hogy a csongrádmegyei *Hód* nevű falu a *Hód tó* mellett feküdt és ez a helység a későbbi századokban a mai Hód-Mező-Vásárhellyel egy várossá olvadt össze.¹⁶

Azonban még eddig senki se tudott olyan bizonyítékot felmutatni, amellyel be lehetne igazolni azt, hogy a Képes krónikának az országon kívül fekvő *Hód tava* azonos volna a Hódmezővásárhely mellett elterülő *Nagy tóval* és hogy a Képes krónika *Hód tava* az Árpádok korában vagy a szatmári béke (1711) előtti időkben *Hód tó*, vagy *Hold tava* vagy *Hold vize* néven szerepelt volna. Általában a Hód tava a szatmári béke előtti korszakból nyilvánosságra jutott történeti forrásokban sehol elő nem fordul és egyáltalán nincs említés arról, hogy valahol az országban *Hód tó* nevű vízállás létezett volna. Szeremlei Samu, Hódmezővásárhely monografusa is úgy vélekedik, hogy „a *Hód vize* neve a legrégebb századok okleveleiben, tudtommal, sehol sem fordul elő.”¹⁷

Az 1860 után nyomtatott térképeken kezd szerepelni a Hód tó Vásárhely mellett, miután a Tiszaszabályozási társulat a Tiszavölgyet térképezte és ezen munkálathoz a régi városi és megyei térképeket felhasználták és ezen hivatalos térképeken került a *Hódtó* és *hódtavi csatorna* kifejezés használatba a folyammérnöki hivatalok tervrajzaiban és utánuk készült helyrajzi térképeken, de a bennszülött vásárhelyi nép a *Nagy tó* vagy *Tó* nevet használja szemben a *Kis tóval*, melyben a vasúti állomás és vasúttöltés húzódik végig egész

¹³ *Gyárfás István*: Jászkunok története, II. kötet, 355 lap.

¹⁴ *Gyárfás István*: U. ott II. köt. 353 lap.

¹⁵ *Szabó Károly*: Kun László (Magy. Tört. Életrajzok) 102 lap, 6 jegyzet.

¹⁶ *Pesty Frigyes*: Magyarország helynevei. I. köt. 136—137. lap.

¹⁷ *Hód-Mező-Vásárhely tört.* I. köt. 96 lap.

hosszában. Ma már a lecsapolt és kiszárított Nagy tó medrében a vásárhelyi ember szántja-veti a *tói földeket*, melyekre a *tói csász* vigyáz.

A hódmezővásárhelyi népköltészetben sem bírt gyökeret verni a *Hód tó* elnevezés és a nép dalaiban is *Nagy tó* szerepel. *Nótás Szabó Pál* hódmezővásárhelyi híres népköltő¹⁸ a „Tőkés kanász verse” című dalában, amelyet 1811-ben írt, ezt az állóvizet Nagy tónak nevezi:

Kis Pörjeshát a Nagy Sziget partja,
Észem-iszom, a hcl kedvem tartja,
* A *Nagy tó* előttem nem nagy árok,
Csolnakomon borért haza járok.

A megvénült népköltő életének végén, midőn az ármentesítő társulat a tavat már kiszárította és már nem járhatott rajta csolnakon haza borért, megmaradt a régi név mellett és tovább is a *Nagy tó* nevet használja és a felszántott tó fenekéről, amelyben azelőtt még senki sem látott ekét, azt énekli:

Vegyük itt például a szögedi Szillért.
Termett olyan buzát, hogy sokszor nyakig ért.
Néha láttunk rajta vizet, három ölest,
A *Nagy tó* fenék is teremhet hát kölest.¹⁹

A mohácsi vész előtti határleíró oklevelekben számos *Hodos* nevű folyó, tó, helység és falu található, melyek az csztatlan nemzetségi birtok idejében valamelyik *hadnak*, vagyis nemzetségnek alkották közös birtokát, vagy valamelyik *had* ülte meg először és tette lakott helyvé, de egyetlen egy történeti adat *Hód tónak* vagy *Hód tavának* nem tartotta fenn emlékét és még eddig semmiféle adat nem merült fel arra nézve, hogy valahol az országban *Hódtó* nevű vízállás létezett volna, minél fogva az érintett krónikák alapján az ország határain kívül fekvő *Hódtó* és 1282. évi kun-csata nem helyezhető Hódmezővásárhely mellé, miért is a krónikák előadása alapján a szóban levő csata helyét megállapítani nem lehet és *hódtavi csatának* sem lehet nevezni.

*

Most nézzük IV. László király okleveleit abból a szempontból, hogy azok alapján meg lehet-e állapítani a tárgyalt csata helyét?

Erről a csatáról IV. Lászlónak 19 oklevele emlékszik meg

¹⁸ Szül. 1789-ben, meghalt 1869-ben.

¹⁹ *Felró Lajos* hódmezővásárhelyi tanácsnok gyűjteményéből. 1897-ben vásárhelyi öreg polgártól hallottam, hogy a tavat csak a „tanulmányosok” híjják *Hódtónak*, mi nálunk a nép csak *Nagy tónak* nevezi.

és közülök 10 azt állítja, hogy a csatát Hód *helység*nél vívták. E 10 oklevél közül a csata esztendejében (1282) 3 oklevél, a csata után *egy* év (1283) mulva 2-, *két* év mulva (1284) 1-, *öt* év mulva (1287) 2 iratott, minélfogva ezen oklevelek hitelességét — az 1280. évi augusztus 21-én kelt és hamisításnak bizonyult *Mokcsay*-féle oklevél kivételével²⁰ — még eddig senki se vonta kétségbe és a Mokcsay-család oklevelét hamisító egyén 100, illetőleg 200 esztendő mulva is jól tudta, hogy az érintett csata Hód helységénél történt.

E helységet IV. László király kancelláriája következetesen *Hod, Hood, Hoot, Houd* és in *Houd-on* alakban írta.²¹

Most már az a kérdés, hogy melyik volt ez a *Hód* helység és hol feküdt az?

A XIII századi oklevelek egy *Hód* helységről tesznek említést, amely akkor Arad megyében, *Vinga* közelében feküdt és a XIV. századbéli oklevelek egy *Hold* nevű helységet említenek, amely akkor Csanád megyéhez tartozó Vásárhely mellett létezett és egyik indoka volt annak, hogy többen oda tették a kun-csata terét.

Most már nézzük azt, hogy mind a két helység fenn állott-e a hódai csata idejében, 1282-ben?

Előbb *Hold* helység keletkezési idejét veszem vizsgálat alá, amely idővel Hmvásárhely *utcajául* (vicus) csatlakozott ezen várhoz és egyik része lett.

A hódai csata idejében, 1282-ben *Vásárhely* sem volt még lakott hely. E helység Árpádkori topografiájáról két hiteles oklevél maradt fenn, egyik a hódai csata előtt 16, a másik 6 évvel előbb kelt. Vásárhely környéke a honfoglalás utáni megszállástól kezdve *nemzetségi birtok* volt: a XIII. században a honfoglaló *Ond* vezér törzsből származó Kalán-nemzetségbeli *Nána* ispán uradalmához tartozott. A *Kalán*-nemzetség ősi birtokát *Szer* város képezte Csongrád megyében (ma: Pusztaszer), ahol a nemzetségi monostora: a *Szermonostor* (Zermunustra) és közös nemzetségi temetkező helye is állott.

A Kalán-nemzetségbeli *Pósa* ispán (a Pósfői-család alapítójának) fia, *Nána* ispán *Moys* nádor leányát vette nőül és

²⁰ Ebben az oklevélben IV. László Cseme fiát, *Dénes* ungi várjobbágyot a Hód helységénél vívott csatában tanúsított vitézségéért a Csepel és *Mokcsa* nevű falujával együtt a várjobbágyaságból felszabadította és megnesemesítette (*Hazai Okmányok*, VIII. köt. 207. l.) és erről az oklevélről Karácsonyi János kimutatta, hogy ügyetlen hamisítás és ezzel a vitát a hódai csata idejére nézve végképpen eldöntötte és kimutatta, hogy a hódai csata idejére nézve egyedül a *Képes Krónika* előadása hiteles és a hódai csata tényleg 1282-ben történt. *A hódai csata éve*, Századok 1901. évfoly.

²¹ Az *in Houd-on* alakhoz az *on* helyrag van hozzá ragasztva, mint a tihanyi alapító oklevelében *Hodu utu rea*, ad *Holmodirea*

fiú-gyermekeik nem lévén, óriási uradalmaikat 1266-ban a *Nyulak-szigeti* apácáknak adták s ezt az adományukat V. Ince pápa tíz év múlva, 1276. évi május 20-án kelt bullájában átírta és megerősítette.²²

E két oklevél szerint Vásárhely vidéke 1266—1276-ban Nána ispán birtoka volt és 1276-ban *Visarahel* néven szerepelt, de még nem volt lakott hely, hanem csak *szántó-föld* (terra), de mint neve mutatja, a vásárokat ott tartották, mert a vele határos *Kera* vagy *Kara* majorság (predium) s a hozzátartozó *Fejérjuh*, *György*, talán *Györk* (Gurg), *Sód*, (Soud), *Dáma*, *Körtvélyes*, *Pispeki* és *Beregd* nevű szántó-földek közt központilag feküdt²³ és Kara majorsághoz tartozott és éppen azért, hogy vásárhely volt, csakhamar túlszárnyalta Kara majorságot, mert amint a többi vásárhelyen történt, itt is korcsmák s az árúsoknak éjjeli menedékhelyül emelt fészerek, színek, kocsi- és ló-állások, törökösen *karaván szerájok*, vertfalú nádtetős házak épültek és 50 év múlva fatemploma és plébánosa volt. Ősi magyar szokás szerint, ha majorba, székbe, ülésbe, szállásba templom épült, akkor ez ennél fogva *falu* (villa) nevet kapott.

Nána ispánnak ez az adománylevele pontos határleírással készült és látszik, hogy a karai majorsága az elsorolt szántóföldekből állott és 1276-ban Vásárhely még falu se volt és a vele szomszédos *Hold* helységet az adománylevelél nem említi, miután ott még legelő volt, *földműves ekéje még nem hasította fel*, nem volt megült és művelés alá fogott hely. Ha Nána ispán parasztjai Holdot Vásárhellyel együtt eke alá fogták volna, akkor a szóban levő adománylevelél éppen úgy felsorolta volna, mint a Vásárhellyel szomszédos szántóföldeket.

Kétségtelen tehát, hogy Hold falu az 1282. évi kun csata előtt nem állott a vásárhelyi Nagy-tó partján, csak később vált lakott helyvé. Hold a csata után lefolyt 50 év alatt népesült be, de soha sem vált önálló faluvá, hanem a vásárok által előbb faluvá növekedett és a gyorsan terjeszkedő Vásárhelynek csak egyik *részévé* serdült, minél fogva Hold soha sem volt önálló külön falu.

Vásárhely, mint templommal biró falú, a XIV. század első negyedében, a pápai tizedszedők jegyzékében (1352—1357) — Csanádmegyében — a Marosontúli főesperesség területén 1353-ban *W arashel* és 1354-ben *W arashel* néven tűnik fel először és plébánosa akkor *Mihály* pap volt, akire előbb 5 garas, azután 4 garas pápai adót vetettek ki.²⁴

²² Az Orsz. Levéltárból hibátlan szöveggel *Borovszky Samu* adta ki. Csanádvármegye tört. I. köt. 74 lap. 1. jegyzet.

²³ U. ott, I. 74. és *Árpádházi Újokmánytár* IX. 155.

²⁴ *Fraknoi Vilmos*: Monumenta Vaticana Series I. vol. I. pag. 148. 154 és 156.

Hold mint lakott hely, szintén a pápai tizedjegyzékben merül fel először és vásárhelyi Mihály pap volt a plébánosa, akit Hold után 2 garassal adóztattak meg a pápai szék javára.²⁵ Hold 1355—1355-ben igen gyér népességű helynek mutatkozik és *közös bírója és plébánosa* volt Vásárhellyel és az, hogy Hold a pápai tizedjegyzékben külön fordul elő, nem bizonyíték arra, hogy külön falu is volt, amint hogy a szomszédban, Szeged mellett *Felső Sziget* (ma felső város) is a tizedjegyzékben külön fordul elő és dacára, hogy külön plébánosa volt, mégis egyik *házcsoportja* (locus, platea) volt Szeged városnak és annak bírója alatt állott.

Vásárhelynek is *Hold* nevezet mellett külön névvel bíró házcsoportja alakult, közös plébánusuk van és annál fogva egy *parochiát* és helységet képeznek és megkülönböztetésül más Vásárhelytől, 1385. és 1596-ban egy név alatt: *Holduasarhel* és *Hodmvasarhel* közös név alatt hítták és a XV. században is hasonlóképpen mindig egy várost értettek alatta.²⁶

Tehát összefoglalásul megállapítom, hogy 1282-ben Vásárhely nem volt benépesített hely, csak szántó föld, Hold pedig még szántó föld se volt; a kun csata idejében Hold nevű házcsoport nem állott fenn, azért nem tehetjük ide a szóban forgó csata helyét és azt *hód-tavi* csatának se nevezhetjük.²⁷

De ha 1282-ben Hold helység fennállott volna is, még se vívhatták volna környékén a csatát, mert akkor Vásárhelyt csupa tó, láp, nádas és vizállás fogta körül 20—25 kilométer körzetben: dél felől a gorzsai és batidai laposok és fertők Lele és Földiák irányában, kelet felé Orosháza felől a csomorkányi morotvák és nádasok, észak felé Szentés irányában a rárósi nagy *kéktó* szikes vize, nyugat felé a Tiszának megszámlálhatatlan kiszakadó ága, foka, ere zárta körül és ezek a terjedelmes kiöntések a kakasszéki, mágoesi, Czirjék, Fekete, Kontra és más számtalan kisebb-nagyobb ér által voltak összekötve egymással és az elszámolt ereken sokszor még a júniusi áradáskor is a Tisza vize Lele, Földiák, Sámson, Orosháza, Mágócs, Derékegyháza és Szentés alá kalandozott el²⁸ és az 1282. évben vívott lovas-csata harcterül Hold és Vásárhely környéke nem volt alkalmas.

Mint alább látni fogjuk, a kunokkal vívott csata 1282. évi április végén vagy május elején történhetett és ilyenkor a tiszai vízáradások idejében a Tisza, Maros és Körösök a velük

²⁵ U. ott és *Ortway Tinadar*: Magyarország egyházi földleírása a pápai tizedjegyzék alapján. I. köt. 425. lap.

²⁶ *Csánki Dezső*: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I. köt. 695. lap.

²⁷ *Karácsonyi János*: A hód-tavi csata éve. (*Századok*: 1901. évf. 654—656. lap.)

²⁸ *Dr. Bodnár Béla*: Hódmezővásárhely és környékének régi vízrajzi térképe. Szeged, 1928.

összeszolgáló Mágócs, Kakas és Szárazér kiöntése miatt, a Holdot és Vásárhelyt körülvevő számtalan láp, tó, kopolya, fertő, csöpörke és nádas megduzzadt, kicsapott medréből és ezen vízborította területen a megdagadt tavak, mocsarak és nádasok miatt még a könnyű lovas kun sereg sem vergődhetett volna harckész állapotban a vásárhelyi tó partjára, annál kevésbé IV. László király serege, amelyben már nehezebb páncélos fegyverzetű főúri és nemesi nemzetségi zászlóaljok (banderium), málha- és sátor-szállító szekerek voltak. Ilyen időben a vízborította árterület kellő közepén fekvő Vásárhely tájéka a hadra kelt seregeknek megközelíthetetlen volt. A vizek által többszörösen bezárt terület erektől átszegdelt süppedékes, mocsaras talaja a lovas tömegek előre-hátra száguldasát lehetetlenné tette.

Az 1867. évi kiegyezés után is az ilyen tavaszi áradáskor egyes emberek hajón juthattak el legkönnyebben Hmvásárhelyre, az 1876—1877. évi tiszai árvizek alkalmával a torontálmegyei Kis-Zomborban lakó *Rónay Lajos* csongrádmegyei főispán Makón át Lele faluig hintáján utazott, ott a mártélyi halászok csónakába szállt és hajón tette meg az útát Hmvásárhelyre és Szentésre; ahol a megyegyűléseket tartották.

A Képes Krónika szerint Oldamér kumániai törzsfőnök vagy fejedelem (dux) az országot el akarta foglalni és IV. László királyt, akit előbb nem régen a főurak letettek trónjáról, el akarta űzni, az országba tört és mielőbb seregét a magyarországi kunokkal akarta egyesíteni és szaporítani, miért vonult volna éppen Hmvásárhely alá, hiszen annak vidékén nem voltak kun szállások, amelyekből lovat, fegyvert, élelmet és harcosokat kaphatott volna s a Vásárhelyhez legközelebb eső *kunágotai* kunszállásra is csak az 1282. évi csata után települtek a kunok. Szóval nem merült fel semmi olyan *katonai érdek*, amely a betörő kun sereget Hmvásárhely ingoványok, lápok, fertők és erek által keresztül-kasul hálózott környékére vonzotta volna, amely teljesen alkalmatlan volt a szabad mozgást kívánó lovassági harcra.

Bőségesen megindokoltam tehát, hogy a szóban levő csata küzdőhelye nem tehető a vásárhelyi Nagy-tó partján később alakult holdi házcsoport mellé.

Pauler Gyula is érezte azt, hogy ez a tájék a lovas csatára alkalmatlan hely lett volna, azért a csata helyét a Makó város szomszédságában feküdt *Hódmezőre* (Campus Hod) vitte át és a fegyveres mérkőzést a magyar és kun között *hódmezei csatának* nevezte el.²⁹ A hódí csata (1282) után ötven

²⁹ *Pauler Gyula*: A magy. nemzet tört. az Árpádházi királyok korában. II. kiadás, II. köt., 571. lap.

Anjoukori Okmánytár: III. köt. 565. lap.

év múlva, 1357-ben a Csanád-nemzetség osztálylevele említi először a *Hódmezőt*, a „hadmezőt“ vagyis a nemzetség közös mezejét, amely *Makófalva* (később Makó város) közelében feküdt, de IV. László királynak egyetlen egy oklevele sem említi, hogy a magyar és kun között a nagy küzdelem a *Hódmezőn* zajlott le.

Most térjünk át a *Vinga* melletti Hód helységre, amely a hódi csata idejében 1282-ben már fennállott és az Árpádok idejében Arad megyében feküdt.

Az Árpádkori oklevelek csupán egy *Hód* nevű helységről tesznek említést, amelyről be van igazolva, hogy már a tatárjárás előtt (1241.) lakott hely volt és a tatárjárás után, IV. László korában, a Maros és Temes közötti kun szállások közelében, a Marostól délre, *Szécsény* (ma Szécsány) és *Vinga* szomszédságában feküdt.³⁰

1250-ban II. Endre fia, Béla koronázott ifjabb király parancsára, a Csák nembeli Miklós ispántól a következő királyi falvakat vették vissza Csanád megyében: Besenyő, Pany (Pong) Teleki és Csenej, Arad megyében: Anya Sziond és *Hódi* (Hudi)³¹ és Temes vármegyében: Szanád birtokot; de úgylátszik, hogy Miklós ispán elsorolt konfiskált birtokait részben visszakapta, mert 1251-ben végrendeletet tett és két fiára a következő falvakat hagyta: Csesztereg, Simánd, Székaszó, *Vinga* és *Hód* (Houd) helységeket és végrendeletében *Hódot* együtt említi *Vingával*.³² Miklós ispán 1257. évi oklevelében ismét *Winga* szántóföldet (terra) említi együtt *Houdu* földjével (terra), amelyben akkor neki öt szabadosa lakott,³³ de ez oklevélben nemcsak *Houdu*, hanem *Houd* névalakban is előfordul és akkor *Vingán* és *Hódon* összesen 55 szabados állapotú földművese lakott.³⁴

A tatárjárás alatt *Vinga*, *Szécsény* és *Hód* elpusztultak, de azután újra benépesültek s a Csák nemzetség kezéből a Csanád nemzetség birtokába mentek át és abban is találjuk *Szécsényt* és *Hódot* a XIV. század első felében is és az 1357. évi oklevél *Szécsényt* és *Hódit* (Szechen et Hody) a Csanád nemzetség egymás mellett fekvő birtokának mondja,³⁵ de a mohácsi vész után, a török hódítás idejében *Hód* elpusztult és határa a szomszéd *Szécsény* területébe olvadt, melynek nevét *Szécsány* (Szécsánu) alakra fordították el az oláhok, akik megülték és az ősi típusos magyar falu oláh fészekké

³⁰ *Borosszky Samu*: U. ott. II. köt. 211. lap.

³¹ ... In Comitatu Orodieni villam Anha Zehud et Hudi, ... *Hazai Okmánytár*: I. köt. 25. l.

³² *Cod. Dipl.* III. 2./227. l.

³³ *Hazai Okmánytár*: III. k. 596. l.

³⁴ *U. ott.* I. köt. 18. l.

³⁵ *Anjoukori Okmánytár*: III. k. 569. l.

süllyedt. Ennélfogva a mai *Temes-Szécsány* oláh falu határában kell keresni a hódí csata helyét.

Az Árpádkori *Hód* falu neve, mint láttuk, az oklevelekben *Hudi*, *Houd*, *Houdy* és *Hody* alakban fordul elő és megfelel a IV. László király okleveleiben szereplő *Hood*, *Hout*, *Houd* és *Howd* névalaknak és nincsen tudomásunk arról, hogy ezen kívül az Árpádok korában még más *Hód* nevű falu létezett volna az országban. A Lippánál és Vingánál kezdődő dombvidék lábánál feküdt. Hódtól és Szécsénytől nyugatra népes kun szállások voltak a mai Valkány és Mokrin vidékén. Sok harcost állítottak ki és Hód és Szécsény földesurai, a Csanádok, sokat szenvedtek a kunok rablásaitól.³⁶ Hódot és Szécsényt, a Csanád nemzetség törzsbirtokaitól, melyek Csanád város körül feküdtek, a középük ékelődött kunok elszakították.³⁷

Egymás közelében fekvő *Hód*, *Szécsény*, *Zsadány* és *Murány* falvak területe már az avarok idejében jelentős hadszínelhely volt, itt vonult át Temesvár, Arad, Lippa irányába a római *sánc* neve alatt ismert *római katonai út* és erre felé sok helyt láthatók a régi avar és szláv *földvárak* maradványai és e vidéken a Temes és Maros vize között négy hatalmas földvár körtöltése ismerhető fel. A Szécsény (ma: Szécsány) falu közepén fekvő földvár igen erős avar védmű lehetett; három magas körtöltés veszi körül az ottani mély tónak szélébe építve. A víz nemcsak körül folyta, hanem még a hármaskörtöltés közé is be volt eresztve. A szécsényi földvár ma is a tó medrétől a legfelső körsánc koronájáig számítva 20—25 méter magas. A szomszédos *zsadányi* avar földvár roppant nagy körsáncai és nagy kiterjedésű körtöltései méltán keltik fel a bámulatot. A belső körsánc 115, a második 545 és a harmadik körtöltés 997 holdnyi területet ölel körül és a hatalmas földvárban tekintélyes védőrség nyerhetett oltalmat. A sűrű besenyő, kun és tatár betörés idejében, az e tájon birtokos Csák és Csanád nemzetség földművesnépe a környékbéli kis nemesekkel gyakran húzódott védelmük alá. Mindenik földvár mellett egy-egy község: Szécsény, Zsadány és Murány alakult és Hód is a szécsényi földvár védelme alatt lett lakott helyé.³⁸

Szent László király óta (1075—1094) a Magyarország rablására járó kun seregek a Havasalföldről kivétel nélkül az Aldunától Orsova mellett a Cserna völgyében és onnan a Temes és *Pogányos* (ma: Paganis) völgyébe átkelve, rontottak

³⁶ *Árpádkori Új Okmánytár*: IX. 419.

³⁷ V. ö. *Karácsonyi János*: A kunok Délmagyarországon. (Történelmi és Régészeti Értesítő. Temesvár, 1882. évf. 95—107. lap.)

³⁸ *Péck József*: A zsadányi avar telepek Temes vármegyében (Történelmi és Régészeti Értesítő. Temesvár, 1877. évf. 42—59. lap.)

Magyarországba és a tatárjárás után a Kumániában maradt és a Magyarországra települt fajrokon kunok között ezen az úton, Lugoson, Karánsebesen és Orsován át történt a közlekedés a Havaselyén maradt kun atyafiak között, akik ugyan egymástól elszakadtak, de azért érintkezésben maradtak és a Dunán még *hajókat is tartottak*. Ha valamelyik alföldi kun nemzetség rossz fát tett a tűzre és a szomszédos magyarok közt nemcsak közönséges lökötést, hanem egyszersmind bestiális öldöklést vitt véghez, az ellenük indult vármegyei ispán vitézei elől ezen az úton szöktek ki Orsován át Havasalföldre és viszont a kumániai kunok ezen az úton lopózkodtak be Dél-Magyarországba rablásra. A kereszténység felvételére szorított kunok 1266 tavaszán ki akartak szökni az országból, hirtelen összegyülekeztek, erdőn, berken csellengve, gyorsan az Aldunához vonultak és már *hajókat is gyűjtöttek*, amelyeken kunországi rokonaikhoz akartak kivezni, de a serény harcos *István* koronázott ifjabb király sereggel gyorsan utánuk száguldott, hajóikat elszedte és a kunokat elhagyott szállásaikra kísértette vissza.

Az előadottakból látható, hogy Hód, Szécsény, Zsadány és Murány falvak határa úgy az avarok, mint a magyarok idejében jelentékeny katonai értékkel bírt, útjába esett annak az ellenséges seregnek, amely Lugostól Arad és Nagyvárad irányába törekedett vagy a Maros völgyén át Erdélybe tartott: Hód falu a Maros és Temes völgye között egyenlő távolságban feküdt és bizonyos, hogy a Képes krónika Odamura kun főnöke (dux) a kunok megszokott úján, az Aldunától Orsova mellett, a Cserna és Temes völgyén tört be az országba a Kumániából magával hozott harcosokkal és IV. László királynak 1282. évi szept.—december hó között kelt oklevele szerint: „venit in Houdon“ vagyis *Hód* faluhoz jött³⁹ és ott gyűjtötte össze a magyarországi kunok csapatait.

Az 1282. évi kun-magyar küzdelem *csatateré* tehát nem lehetett másutt, mint *Hód* falu határában. A helyszínen láttam, hogy ez a dombokkal, hullámos földhátakkal és itt-ott már leszántott avar körsáncok maradványaival borított vidék kedvező harctér volt a részben már nehezebb fegyverzetű magyarság számára. A lovascsata megvívására felette alkalmas terület előnyös volt arra, hogy a magyar sereg a kivándorlásra gyülekezett kunokat megkerülje, útjukat a Temes völgye felé elzárja, kivonulásukat megakadályozza, mert a magyar király a kunok felkoncolásától tartózkodott, mivel az országnak a nyugati ellenségek, német, stájer, cseh-morva ellen nagy szüksége volt a kitünő könnyű lovas, nyilas seregre, annak nem megsemmisítése, hanem kivándorlásának

³⁹ *Hazai Okmtár*: VIII. 451. lap.

megakadályozása volt a hadjárat célja, amit IV. László a hódí győzelemmel el is ért.

II.

A csata előzményei.

A tatárjárás után IV. Béla király a Bulgáriából vissza-költöztetett kunok *hét nemzetségét Kemejbe* — a Nyírség szikes mezőségén, a Zagyva két partján, a Hármaskörös között, a Maros-Temes közének pusztai tájain és Bácsmegegyébe telepítette le. A legelésző baromsordáival ide-oda vándorló és sátorozó nomád kun népnek legnagyobb ellensége az *egyhelyben maradás, a települt élet*; nomádul kóborolt a legelővé tett szántóföldeken és számuk félelmesen elszaporodott a tatárjárást követő húsz évi békésebb idő alatt. Vallásuk a sámánhit és babonákkal fertőzött mohamedánizmus romlott vegyülete. A családi életük alanti jellegű, a rablott nőkből eredő *soknejség* bujálkodott a főnökök és gazdagabb nemzetségek sátraiban. Pásztoraik és munkaerejük rabolt pogány és keresztény rabszolgák, elfogott keresztény magyarok és háborúban szerzett hadifoglyok. És ez a nagy darab Ázsia sehogy se volt egyhamar a keresztény magyar állam keretébe beilleszthető és félszázadon át örökös volt a küzködés ezzel a pogány kun világgal.

A pápai szék a tatárjárás óta állandóan követelte a magyar királyoktól a kunok megtérítését és letelepítését, keresztény rabszolgáik kiszabadítását, a sátorozás elhagyását, állandó házakba telepítését, keresztény öltözet felvételét, bizonyos szakálluk levágását, üstökös, csimbókös hajuk lenyírását a magyarok divatja szerint és főképpen nemez sátraik elhagyását.

A tatárjárás óta a legkényesebb és legégetőbb kormányzati probléma volt a királyi udvarban, hogy a félelmes farkokon könnyű lovas, nyílas vitéz pogány kunokat, akik nélkül akkor az ország német, stájer, cseh, morva és lengyel ellen védhető nem volt, a keresztény magyar államba és társadalomba illesszék be.

Ennek eleinte legyőzhetetlen akadályai voltak és ez a *beolvasás* nem volt rövid idő alatt elérhető, bármennyire szorították is a kunokat. Ehhez *idő kellett*, az akkori pogány kun nemzedék kihalása és új keresztény nemzedék születése, amely már keresztény szellemben növekedett, de ezt a pápai szék nem látta be és tüzzel-vassal és fegyverrel akarta rövid idő alatt kereszténységre téríteni a kunságot. Azonban a pusztai nomád élethez szokott pásztorkodó kunok görcsösen ragaszkodtak babonákkal telt ősi hitükhöz, papjaikhoz,

müezzinjeikhez (kántoraikhoz), a többnejűséghez, a sátorhoz, ősi ruhájukhoz és szakállviseletükhöz. Tudták azt is, hogy a magyar királynak szüksége van rájuk és minduntalan fenyegetőztek, ha szorították őket, hogy nincsenek Magyarországhoz kötve és visszavándorolnak Kumániába, a régi Etelközbe, fajrokonaikhoz. Kihívókká, vakmerökké váltak, mint clyanok, akik tudják, hogy szükség van rájuk és náluk nélkül nem élhet a magyar király.

Ellenállásukat az még inkább fokozta, hogy előkelő kun főemberek sógorságban állottak a királyi családdal: az udvarban V. István király felesége, a kun Erzsébet királyné mindig pártfogójuk volt, a kunokat rablásaik miatt panaszt tevő papok és nemesek vádjai ellen védelemben vette fiánál, az ifjú IV. László királynál, mire az elégtételt nem nyert püspöki kar a pápához fordult panaszával. Emiatt a pápai szék 1279. évi szept. 22-én *Fülöp* fermói püspököt teljhatalmú pápai követül küldte Magyarországba, azzal a felhatalmazással, hogy esetleg szükség esetén a szomszéd országokban toborzott *keresztes sereggel* űzze ki a kunokat Magyarországból.

Erre a magyar kormányzó udvari főtisztek és királyi tanács eszélyesen engedett és az 1279. évi *tétényi gyűlésben* meghozták a kunok megtérítésére vonatkozó törvényt és ennek értelmében a kunoknak keresztény rabszolgáikat s az egyházak, monostorok és zárdák elfoglalt földeit ki kellett volna adniok.

A kun főemberek, *Tolon* és *Uzur*, Erzsébet királyné rokonai (?), akik az udvarban és a tétényi gyűlésen megfordultak, a kun szállásokon tanácsolták, hogy a király és a pápai követ által követelt új dolgokat fogadják el, de a kun közrend hallani se akart róla és az 1279. év vége felé elhalt *Alpra* kun főnök fiai még jobban szították az ellenállást. '

A kormány első komoly akciója a megkeresztelés, a keresztény rabszolgák kiszabadítása s az egyházak és nemesek bitorolt földeinek visszaszerzése volt váltságdíj és kárpótlás nélkül. Tudta a király és tanácsa, hogy ennek kunlázadás lesz a vége, de mielőtt a végrehajtáshoz fogtak volna, előbb az 1280. év elején az Alföldre, a kun szállások közelében fekvő monostorokba, apátságokba és várakba erős őrségeket küldtek. Ennek a katonai erőnek védelme alatt fogtak a kunok megkereszteléséhez és a keresztény rabszolgák kiválogatásához.

Az Alföldre, a kun szállások közelébe küldött katonai őrségek vezetőit, akik mind a királyi udvar szolgálatában álló tisztek és úgynevezett *udvari katonák* (aule nostre miles) voltak, mind ismerjük, Csanádmegyébe, a Maros partján fekvő *egresi* monostor védelmére, ahova a kunok elől a királyi ház

bizonyos *kincseit* (talán nagyobb összegű adókat?) szállították, IV. László király kipróbált lívét, *Bölényfő Andrást* küldte vitézeivel.⁴⁰ Mellé rendelte a pestmegyei *Rátót* nemzetségből való *Loránt* (Roland) kir. lovászmestert és testvérjét *Dezsőt* és a Rátótok másik ágából *Rénold* és *Miklós* földesurakat,⁴¹ akik mint érdekeltek kész öröme mentek, mert Pest-, Szabolcs- és Biharmegyei birtokaik széjjelszórva a kunok szállásai szomszédságában fekiüdtek s a kunok pusztításától sokat szenvedtek.

A Tisza—Duna közötti kunok megfékezése céljából Szedg közelében fekvő *Sövénypár* (később Sövényháza nevű falu épült ott) vesszőből font sövénykerítéssel védett földvárba *Rubin* vasmegyei ispánt parancsolta, az udvar szolgálataiban álló *vépi* szabadállapotú és katonáskodásra kötelezett királyi udvarnokokkal⁴² és a bodrogmegyei *Haj-Szent-Lőrincz* (Szonta közelében fekvő) monostor oltalmára *Bányai (Banai) Mihály* udvari katonát, a királyi lovászok ispánját, a hadra kelésre kötelezett királyi lovászok vitézeivel és *Mihály* testvérjét, *Miklós* galgóczi ispánt küldte, aki a galgóczi vár katonáit vitte magával.⁴³

A többi kisebb őrség felsorolását itt a hosszadalmasság miatt mellőzöm.

Az egyházak és nemesek földjeinek visszaszedésére s a keresztény rabszolgák kiszabadítására a kiküldött bizottságok: egy főúr és két nemes társaságában a kalocsai érsek, váczzi, egri, váradai és csanádi püspök megindultak. A kunok csak a vásárolt és külföldről behurcolt *pogány* szolgálkat tartották meg, de azokat is csak megkeresztelt állapotban.

A kunokat képviselő Tolon és Uzur és más kun nemesek, akiket a királyok hadi érdemeikért magyar módra nemesítettek meg és Tétényben mindenbe beleegyeztek, a szállásokon tanácsolták is a kormány követelésének teljesítését, de a kun nemzetségek felbőszülve a keresztény rabszolgák és az elfoglalt földek kiadását megtagadták.

E miatt a bizottságok katonai erővel álltak neki a dolognak, amire a kunok az Alföldön Csanádtól Szolnokig és a Duna—Tisza közt Tételtől Váczig fellázadtak. A felbujtók és vezetők *Alpra* fiai voltak, kiknek neveit nem ismerjük.⁴⁴

⁴⁰ *Borooszky*: U. ott I. 77—78.

⁴¹ V. ö. *Árpádkori Új Okmánytár*: XII. 582. l. *Cod. Dipl.* V. 5/207. l.

⁴² *Hazai Okmánytár*: VI. 289. l.

⁴³ U. ott. VI. 190—191.

⁴⁴ *Alpra* a csehek elleni háborúban a kunok vezére volt, ebben szerzett hadi érdemeiért V. István a komárom megyei *Mócs* helységet adta neki, de *Alpra* 1279-ben meghalt és lázadó fiai a kunok közt vezetők voltak, amiért tőlük apjuk birtokát elkoboztatta IV. László. (*Cod. Dipl.* V. 5/258. lap.)

A lázadásban a kunok azt a taktikát igyekeztek követni, hogy mindenik nemzetség a szállása közelében lakó főurakra tört, hogy a zászlójuk alatt szolgáló kisebb nemes hadiszolgáikat és katonáikat (servientes et familiares) ne gyűjthessék össze és ne csatlakozhassanak a katonai őrségekhez, miközben a kisebb nemeseket is öldökölték.

A Maros és Temes közti kun szállások népe az *egresi* monostor ostromához fogott, amely kőfallal volt körülvéve és 1241-ben a tatárok csak faltörő gépekkel bírták elfoglalni, de azután a monostor falait kijavították és most, mint valami vár, meg volt erősítve. A kunoknak az erősségek vívásához nem voltak ostromgépeik és bármennyire szerették volna a királyi kincstárt kézrekeríteni, nem böldögáltak; a magyar őrség, a Rátót-hadbéli urak és vitézek visszaverték a támadásokat, de hős *Bölenyfő András* a kunok nyilatól halálos sebet kapott és életébe került a monostor védelmezése.⁴⁵

A Tisza—Duna közötti kun telepek a csongrádmegyei Sövényháza táján feküdt *Sövénypárt* ostromolták, de *Rubin* ispán a vasmegeyi vépi udvarnokokkal minden támadásukat visszaverte.⁴⁶

A bodrogmegyei kun szállások elvakult dühükben a Szonta falu helyén feküdt *Haj-Szent-Lőrincz* monostort rohanták meg, hova sok köznemes és más magyar menekült. A kunok vakmerő támadással vívták a monostort, az árkon átrohanva törtek a védművekre, de Bányai Mihály mester királyi lovásza és a galgóczi vár katonái derekasán helyt állottak a véres küzdelemben és ámbár Mihály ispánnak és három testvérjének, Miklós galgóczi ispánnak s Benedek és Imre uraknak 57 nemes hadiszolgája (servientes) esett el, a magyarok a jól védett kolostort megtartották.⁴⁷

A király udvari hadi tanácsa, a nádor és a többi királyi főtitst az alföldi várőrségek erősítésére nagyobb csapattal bíró *udvari katonákat* küldött vitézeikkel, akik a hozzájuk

⁴⁵ IV. László király Bölenyfő András érdemeiért testvéreinek, Imrének Farkasnak és Kozmának a Krassó megyei Szurdok és Drágadada(?) falvakat adta. *Borovszky*: u. ott. I. 77—78. l. A Rátót-nembeliek egresi vitézségére vonatkoznak: *Árpádkori Ujokmtár*: XII. 382. l. Cod. Dipl. V. 5./207. lap.

⁴⁶ V. 5./207. lap.

E hősi tettéért a király 1285. évi márc. 10-én Zala megyében Szent Erzsébetfalván Rubin ispánt kir. udvarbíróvá tette. *Hazai Okmtár*: VI. 289. l.

⁴⁷ IV. László 1284. évi január 12-én Mihály és Miklós ispánoknak, valamint testvéreiknek, Benedek és Imrének a Komárom megyei *Fasfalvát* adta. (*Árpádkori Ujokmtár*: IX. 580.) — IV. László 1285-ban Bányai Mihályt még külön *Fasi* és *Zelebég* birtokban (Komárom m.) erősítette meg. Az oklevél tévesen van 1275-ről keltezve. (*Hazai Okmtár*: VI. 191. l.)

gyülekező bosszuszomjas nemeseket magukhoz csatolva, a szétszórva és közös vezetés nélkül pusztító kunokat többfelé megverték és szétkergették 1280 év nyarán.

Aba nembeli *Amadé úr* — 1280-ban szebeni ispán — nagyobb kun csapatot vert szét a Tiszántúlon, sok kunt elfogott és őket a királyhoz küldte.⁴⁸

Maga IV. László király is sereget vezetett a pusztító kunok ellen és egy másik kun sereget vert szét. A csatában *Talpas Tamás* mester — régi kipróbált vitéz — három kunt tett fogollyá és a királyhoz kísérte őket.⁴⁹ A sóvári Soós-család alapítója, *Baksa Simonfia György* nagyhírű hős udvari katona, a király szemeláttára „mint oroszlán” rontott a kunokra, ámbár lovát leszúrták, mégis gyalog tovább küzdött, nyíltól és lándzsától több sebet kapott.⁵⁰ Ismeretlen származású *Prótáz* fia *László* mester nemes úr, rokonait vezette saját kardja alatt, de az első harcvonalban kun nyíltól találva hős halált halt.⁵¹

A levert lázadás után a kunok a *kivándorlás* gondolatával barátkoztak meg: a pápai követ, a tétényi gyűlés, érsekek és püspökök örökösen az országból való kiűzéssel fenyegették őket, úgy hogy a kunok a kivándorlásra adták fejüket. A kun főnökök útján ismeretes volt előttük a pápai széknek az a fenyegetése is, hogy ha a megtérésnek és letelepülésnek ellen szegülnek, akkor *keresztes háborút* indítanak ellenük. Soruk hadi téren mindenütt rosszra fordult, minden felől ellenük vonultak a keresztény hadcsapatok: a pápai szék s a főpapok fenyegetését beváltva látták, azt hitték, hogy kiűzésükre vonulnak ellenük a hadak és elhatározták, hogy kumániai fajrokonaikhoz vándorolnak ki.

Nyomban nekiálltak a kun nemzetségek a készülődésnek: szállásaikat elhagyva, a kivándorlásra serényen összegyűlekeztek. Nyájaikat, barmaikat és gulyáikat a rabszolgáik által maguk előtt terelve, a Temes és Cserna völgyén át az Aldunához vonultak, Orsovánál az országot elhagyva, Havasalföldre vándoroltak, onnan tovább, az Olt folyónál kezdődő Kumániába igyekeztek. Kivándorlásukat az egykorúak *szökésnek*

⁴⁸ *Árpádkori Újokmtár*, V. 2. és XII. 496. lap. *Cod Dipl.* VI. 2/43. l.

⁴⁹ Már a morvamezei csatában (1278) egy cseh lovagot fogott és a királyhoz vezette és ezen érdemeiért a zólyom-megyei *Pojnik* erdőt adta neki László király 1284. évi július 24-én. (*Hazai Okmtár*, VI. 305. l.)

⁵⁰ IV. Lászlónak 1285. évi január 1-én kelt két oklevele nem az 1282. évi hódí csatát, hanem az 1280. évben a kunokkal vívott csatát érti. (*Árpádkori Újokmtár*: XII. 454—455., 458—459. lap.)

⁵¹ IV. Lászlónak 1289. évi adománylevele Vetési (Wethyhi) Konrád fia Sebestyén számára, ebben írja Prótáz fia László halálát. (*Deák Farkas és Nagy Imre*: Hazai oklevéltár: 116. lap.)

minősítették és méltán mondta a király okleveleiben, hogy a kunok az országból titkon szöktek ki.⁵²

IV. László király Székesfejérvárról aug. 18-án a szökevény kunok ellen indult, hogy visszahozza őket szállásaikra. Országos *közfelkelést* (generalis insurrectio) hirdetett: a kunok ellen táborba hívott csapattulajdonos főurak, személyes felkelésre kötelezett nemesek, udvari katonák és vármegyei katonaság gyülekező helyéül *Szegedet* jelölte ki, ahol megjelentek *nemzetségi címerükkel* díszített zászlaik alatt vezetett csapataikkal *Baksa György, Talpas Tamás* mester.⁵³ Tamás fia *Fülöp* mester,⁵⁴ Iván fia *László* Lesztemér helyen lakó nemes és négy testvérje,⁵⁵ a pestmegyei *Rátót* urak közül négyen, a nógrádmegyei *Márton* nemes két fia,⁵⁶ ezek mind *udvari katonák*; ismeretlen helyen birtokló *Csepán* ispán⁵⁷ és biharmegyei *Macel* fia *Severid* ispán és testvérje *Miklós* ibrányi nemes hadi szolgálóikkal (servientes).⁵⁸

László király maga is Szegedre vonult udvari tisztjeivel, testőreivel és apródjaival, ott október 18—25-án a főurakkal, alvezérekkel, nemes tisztekkel a csapatokat rendezte, felszerelést, eleséget, málhát rendbe szedette, azután a kunok visszahurcolása céljából seregével Szegedről megindult⁵⁹ Lugoson és Káransebesen át — a kunok is ezen az úton szöktek ki — Orsovához vonult; azon túl az Olt felé a kunokat utolérte, üldözőbe fogta őket, mielőtt az Olt folyón átkelve, kunországi rokonaikhoz érkezhettek volna. Amint a királyi kancellária írta, „az Alduna mentében Havasalföldre vonult a király olyan messzire, amennyire elődei közül még senki se

⁵² 1280. évi nov. 11-én Szalánkeményben azt írja, hogy épen a Magyarországból *kiszökött* kunok visszahozatalára indított hadjáratból tért vissza és ott az Alduna mellett táborba állott. (*Cod. Dipl.* V. 5./51. l.) Ezt az oklevelét 1286-ban újra kiadta. (*Hazai Okmtár*: VI. 518. l.) — 1286. évi június 27-én azt írja, hogy a kunok visszahozatala céljából, kik országunkból titkon megszöktek tatárok határszélére, ahol őseink közül még senki se járt, az Alpokon túlra országunk báróinak és nemeseinek nagy sokaságával eljutottunk. (*Cod. Dipl.*: V. 3./410—416. lap.) Úgyancsak 1286. évi júniusban kelt másik oklevelében is írja, hogy sereggel járt túl az Alpokon (Kárpátokon) a *tatárok határszélein*, de azt már nem mondja, hogy a kunokért járt ottan. (*Cod. Dipl.* V. 5./516. l.)

⁵³ Baksa Györgyre László király 1285. évi jan. 1-én kelt levele. (*Árpádkori Újokmtár*: XII. 454—455., 458—459.) — Talpas Tamásra: (*Cod. Dipl.* V. 5./410—416. l.)

⁵⁴ *Hazai Okmtár*: VI. 505. l.

⁵⁵ Hadi érdemeikért az ungi kir. várhoz tartozó *Jenke* nevű földet kapták 1288-ban. (*Hazai Okmtár*, VI. 550—552.)

⁵⁶ *Cod. Dipl.*: V. 5./516. l.

⁵⁷ *Deák Farkas* és *Nagy Imre*: *Hazai oklevéltár*, 116. l.

⁵⁸ *Cod. Dipl.*: V. 5./51. l. *Hazai Okmánytár*, VI. 518. l.

⁵⁹ IV. László 1280. évi okt. 18—25-án Szegeden tartózkodott, a főurakkal és nemesekkel gyűlést tartott. (*Hazai Okmtár*, VI. 261. — *Árpádkori Újokmtár*: IX. 391. l.)

járt, az Alpokon, vagyis a Déli-Kárpátokon túl, a kunokat összefogdosta, a tatárok határszéleiről visszafordította" és őket maga előtt terelte Szörényvárig, onnan seregének egy részével, *ugyanazon úton*, amelyen utánuk ment, visszakísértette őket szállásaikra;⁶⁰ IV. László a magánál tartott csapatokkal a sereggel be nem járható Kazán-szoros miatt Szörényvár táján átkelt a Duna jobb partjára, és az Alduna mellett fölfelé haladva *Kucsón* és *Barancson* át vonult föl Nándorfehérvár felé és november 11-én *Szalánkeményhez* érkezett, ahol a mellette levő sereget feloszlatta.⁶¹

A kun térítés, letelepítés, keresztény rabszolgák kiválogatása s a papok és nemesek által igényelt földek visszaszedése a következő 1281. évben kezdődött el, azonban abba kellett hagyni, mert 1281. év nyarán maga Aba nembeli *Finta* nádor lázadt fel a szövetséges főurakkal és IV. László király a lázadó nádornak *Gede*, *Göncz* és *Szaláncz* várait ostrommal foglalta el 1281. évi augusztus elején.

A polgárháború által okozott ezt a zavart a kunok vezetői felhasználták: követséget küldtek a kumániai kunok főnökéhez (dux), Oldamérhez és szövetséget kötöttek vele, hogy közös erővel IV. László királyt elűzik a trónról, a magyar Alföldet elfoglalják s az egész kun nép oda telepszik Oldamér felsősége alatt.⁶²

Oldamér 1282. évben, amint kítavaszkodott, a folyó völgyekben az utakról leolvadt a hó és jég, *március* hóban a Szörényi bánzágon keresztül az Aldunától a kunok *szokott útján* hirtelen bevonult seregével, a Maros-Temes közben, a *szécsényi* és *zsadányi* földvárakban táborba szállott, mire az alföldi kun szállások népe gyorsan hozzá gyülekezett.⁶³

⁶⁰ *Pauler Gyula*: U. ott, II. 572. l.

⁶¹ *Cod Dipl.*: V. 5./51. l. *Hazai Okmtár*, VI. 518. l.

⁶² IV. László király egyik oklevele a hódí csata után félév múlva, — 1282. szept. 1. és dec. 25-ike között — azt írja, hogy Oldomerus a kun népnek összes nemzetségeivel fellázadt, hűtlenségre vetemedett, IV. Lászlót el akarta űzni az országból és Magyarországot saját hatalma alá akarta bajtani, nagy kun sereggel *Hódhoz* jött és ott személyesen csatát vívott László királlyal. (*Hazai Okmtár*: VIII. 451. l.) — 1285. szept. 1. után pedig azt írja, hogy a kun lázadókkal *Hódnál* vívott csatát, akik nemcsak az országot akarták maguknak alá vetni, hanem László királynak koronáját is el akarták ragadni. (*Cod. Dipl.*: V. 5./124. l.)

⁶³ A hódí csata 1282. év április végén vagy május elején történt és Oldamér bevonulásának március végén kellett történnie. (*Karácsonyi János*: Századok 1901. évf. 654—656. l.)

III.

A magyar hadbahívás és gyülekezés. A csata lefolyása.

A kumániai kun sereg betörését a jól szervezett magyar *hírvivő* szolgálat értelmében a krassói-, temesi- és aradi vármegyék királyi és megyei hírnökei — megyéről-megyéről haladva egymásnak átadva a jelentést — lóvágóban megvittek az udvarba s a király parancsára a *mozgósítás* végrehajtására alkalmazott *főtiszt*, a *királyi és királynői hírnökök ispánja*, emberei útján gyorsan szétküldte a hadba hívó parancsot a vármegyékbe, a főispánokhoz, akik a megyei hírnökök útján továbbították a nemzeti czimerükkel ékesített katonai zászlóval bíró csapattulajdonos főurakhoz és udvari katonákhoz, a megyei hadnagyokhoz és *száznagyokhoz*, akiknek csapatai a már fejlődésben levő főtiszt, főúri és megyei *banderiumok* első alakulatai voltak s az udvart szolgáló, szabad állapotú és hadra kötelezett *udbarnokok, lovászok, solymárok, vadászok, tárnokok, bajvivők, erdőcsőszök* és vármegyei katonaság (úgynevezett *várjobbágyok* és *várszolgák*) gyülekező helyéül a Hármaskörös és Maros közét, Arad és Szeged közötti vidéket jelölte meg a hadjáratot intéző szűkebb *királyi haditanács*, mint ma mondjuk, az udvar *vezérkara*.

Meg kell hagyni, hogy a fiatal 21—22 éves, mulatságot kedvelő asszonyos IV. László király apjához, V. Istvánhoz méltó erélyes hadvezető volt, az 1278. évi morvamezei hadjáratnál feltűnt és fényes eredményéhez hasonló gyorsaságot és energiát fejtett ki. A hadrakelést ügyesen intézte személyesen. Március vége felé Budáról, Pestről megindult udvari tisztjeivel, testőreivel, apródjaival, fegyverhordóival, kik parancsvivő tisztjei is voltak. Heves megyéből Borsódba ment át és március végén Abaujvármegyében intézte a hadkötelesek összegyűjtését. Innen délfelé fordult. Tokaj és Rakamaz közt a Tiszán átkelt, Szabolcsvármegyében, Biharban és Zarándmegyében, amerre a szökevény kunok elhagyott szállásai feküdtek, gyűjtötte a hadkötelesek csapatait és igazoltatta a betegség miatt elmaradásra jelentkezők tanuit s az illetőknek az otthonmaradásra engedélyt adott. Nem is egészen egy hónap alatt, április vége felé Áradmegyében állott a háborúra kelt csapatokkal. Ide vonultak hozzá az erdélyi vajda bandériuma, az aranyosi és kézdi székbeli székelyek, akik az oklevelek szerint a *Maros völgyén vonultak ki Erdélyből* és 80 lovassal tartoztak katonáskodni Erdélyen kívül.⁶⁴

⁶⁴ IV. Lászlónak 1289. évi adománylevele az aranyosszéki székelyek számára. V. István kezdte a kézdi székelyeket Aranyos földjére áttelepíteni. (*Cod. Dipl.* V. 5./452. 1.)

ami szintén bizonyíték arra, hogy a kunokkal vívott csata a Maros és Temes közt, *Hód* falu határában történt.⁶⁵

A kunok ellen hadilábra állított magyar sereg összetételére nézve érdekes, mert az akkori magyar honvédelemnek azt az állapotát mutatja, amely szerint az *átmenet* az ősi *nemzetségi hadszervezetből* a *bandériumos szervezetbe* már akkor kezdetét vette. A *nemzetségi szék* közös birtokából, az úgynevezett *szállásbirtokból*, a kivált egyes ágak és családok az ősi *szék (szállás) birtokot* felosztották: ez a tatárjárás után még inkább szokásba jött, a *nemzetségi földközösség* szűnőfélbe jutott és az ily módon az ősi szék birtokból kiszakított *egyéni (családi) birtokhoz* jutott főurak már a magyar keresztes háború korában (1217) alkalmazásba vették a *nemzetségi címerek* használatát; mellette a *katonai zászlótartás jogát* is igénybe vették és *nemzetségi czimerüket* a katonai zászlóra festették fel. Ez a szokás 50 év alatt joggá csontosodott: a főurak a saját czimerükkel ékesített katonai zászlójuk alatt vezették vitézeiket, a *nemzetségi had* (exercitus) helyébe a főúrnak *magán zászlóalja* (vexillum seu banderum, banderium) lépett és katonái részint vérségi leszármazó rokonai, részint más nemzetségbeli szegény nemesek közül kerültek ki, akiket latin terminus szerint — magyar elnevezés hiánya miatt — *servienseknek* és *familiáriusoknak* szokás nevezni, amely alatt a főrendűek, egyházi és világi főurak várába és kuriájába polgári, gazdasági és katonai szolgálatra bejáró rokon és idegen szegényebb nemeseket szokás érteni.

IV. László király korában már ezek a magán főúri zászlóaljok, ha gazdájuk nádor, országbíró, erdélyi vajda, tárnokmester, főlovászmester, szóval királyi főtiszt is egyszersmind, már első alakját mutatják a fejlődésbe lépett későbbi *országos tiszti bandériumoknak*.

A kunok ellen hadba hívott seregben ezen főúri zászlóaljok mellett a *királyi főtisztek* csapatai voltak jelen, a melyek részint saját rokonságukból és annak vitézeiből, részint az igazgatóságuk alatt álló s az udvart szolgáló néprétegek: szabad *udvarnokok*, *tárnokok*, *lovászok*, *vadászok*, *solymárok*, *bajvivók*, *szekerészek* és *bölelypadászok* katonaköteles embereiből állotak, akiket az illető királyi főtiszt a saját címérével ékesített katonai zászlaja alatt vezetett.

Azonban a kunok ellen táborba rendelt sereg legnagyobb kontingense a vármegyei főispánok vezetése alatt kivonult *vármegyei katonákból* (várjobbágyokból) s a *várszolgáknak* bizonyos számú *háztartása* (mansió) után kiállított harcosai-ból állott, akiket a vármegyei hadnagyok és száznagyok ve-

⁶⁵ V. ö. Karácsonyi János: Századok, 1901. évf. 654—656. l.

zettek és már sűrűn előfordult az az eset, hogy az illető zászlós úr, aki egyszersmind egy vagy két vármegyének főispánja is volt, ezeket a vármegyei katonákat saját zászlóaljába sorozta királyi engedély mellett, saját zászlaja alatt vezette és ilyen helyt a régi vármegyei *had* (exercitus regales) katonai egysége helyébe a főúri, illetőleg főispáni zászlóaljja egysége lépett, amely szokás utóbb a *vármegyei bandériumok* megalakulására vezetett.

IV. Lászlónak a kunok ellen táborba parancsolt seregét a fejlődés szempontjából vizsgálat alá véve, megállapíthatom, hogy benne a *királyi és királynői főtisztek* közül a következők voltak jelen csapataikkal:

A pestmegyei *Rátót II. Loránt* (Róland) királyi tárnokmester nemzetségének hét tagjával, testvérével, *Dezsővel* és rokonságából a veszprémmegyei *Nagy-Rátót* falut bíró *István* és *Olivér* öt fia saját servienseikkel és Rátót II. Loránt zászlóaljába voltak sorolva az országban szerte lakó *királyi tárnokok* által bizonyos számú *házhelyek* után kiállított katonái.⁶⁶ Ismeretlen helyen birtokos *Zsidó* testvére *István*, IV. László feleségének, *Erzsébet* (Izabella) királyné tárnokainak ispánja, a királyné udvarának dolgozó tárnokok által kiállított katonákat vezette és csapatában volt unokaöccse, *Zsidó* fia *János* ispán címet viselő úr a hadi szolgálival.⁶⁷

A nemzetségi zászlóaljat tartó főurak közül jelen voltak: a Pestmegyéből származó *Rosdi Demeter*, az abaujvármegyei *Füzérvár* ura, aki a hódí csatában elesett;⁶⁸ azután a hevesmegyei *Aba* nemzetség ősi törzsének csapata, amelyből Pata fia *Olivér* esett el Hódnál.⁶⁹

A híres vitéz *Miskolcz Panyit* „bán“ címet viselő főúr már nem élt s fiai *Miklós* és *László* vezették a nemzetség csapatát és a borsódmegyei *perezsnyei* vagy *parazsnyai* nemesek is zászlójuk alatt hadakoztak, akik bizonyára servienseik voltak.⁷⁰ Ugyancsak Borsódmegyéből *Ákos* nembeli *Ernye*

⁶⁶ V. ö. a Rátót-nemzetség 1285. évi osztálylevelét IV. Lászlónak 1285. évi adománylevelével: *Árpádkori Újokmtár*; XII. 382. és *Cod. Dipl.* V. 5./166. l. *Karácsonyi János*: Magy. nemzetségek a XIV. század közepéig: a Rátót-nemzetségnél.

⁶⁷ Hadiszolgálatáért István tárnok-ispánnak Izabella királyné 1284-ben *Tas* nevű földet adta Pest megyében fekvő *Zsidó* falu szomszéd-ságában. *Árpádkori Újokmánytár*, IV. 264. l. — János ispán Bokorkő várának ostrománál a kilőtt nyilak és kövek záporában súlyosan megsebesült 1287-ben, azért Erzsébet királyné a tolna-megyei *Ömersa* nevű földet adta neki 1288-ban. (*Ú. ott*: XII. 470. l. *Karácsonyi János*: Magy. nemzetségek, a *Zsidó* nemzetségnél.)

⁶⁸ *Kézainál*; *Karácsonyi*: a *Rosd* nemzetségnél.

⁶⁹ *Kézainál*.

bán fia *István* mester csatlakozott fegyveres hadi szolgálak módjára őt szolgáló rokonaival.⁷¹

Az Abaujvármegyében nagybirtokos *Baksa* nemzetség zászlóalja most is kivonult a kunok ellen, mint 1280. évben s e híres nemzetségi bandérium tulajdonosa és vezetője, a hadban jártas, harcképzett királyhű udvari katona, *Baksa György* az ország egyik leghíresebb vitéze volt akkor és mellette voltak testvérei, mint csapatvezetők *Tamás* és *Baksa „ispán“* címmel élő hadban jártas kemény vitézek, akik az 1280. évi kunlázadás leverésében is érdemeket szereztek.⁷²

Sárosvármegyében „jó birtokos“ *Merse* nemzetség is képviselve volt a táborban kisebb csapattal, melyet a nemzetség-alapító *Merse* ispán fia, *Benedek* „híres lovag“ vezetett és úgy látszik a király a birtokán, illetőleg vadászterületén örökdő katonaköteles *asgúti királyi erdőcsöszöket* az ő zászlója alá osztotta be.⁷³

A győrmegeyi *Igmánd* vidékéről Zemplénvármegyébe vándorolt *Igmánd* nemzetségből *András* és *Lőrincz* a „király házába“ befogadott udvari katonák lehettek: erre mutat az, hogy később *Lőrinczet* az udvarból erdélyi vajdának küldte ki a király és *András* pedig Zarándmegyében a Körösök és Maros közt, a kun szállások közelében a *pankotai várat* is bírta s a veszedelmes szomszédságtól is szabadulni igyekezett és kész örömezt csatlakoztak nemzetségük katonái erejével és *András* elesett a kunok nyilától a hódí csatában.⁷⁴

Szabolcsvármegyéből a nyírségi kemej-vidéki kunoktól érzékeny károkat szenvedett nagybirtokos *Tomaj* nemzetségből az „ispán“ címmel tisztelt *Sige* úr és a Dunántúlról átszármazott *Gútkeledek* közül a tisztség nélkül is „bánnak“ titulált *Lothárd főúr vitték zászlójuk alatt vitézeiket* IV. Lászlóhoz, akinek régi hívei voltak és a hős *Lothárd* bán

⁷⁰ U. ott. A csatában *Panyit* bán fia, *László* elesett és az ő oldalán küzdve *Perezsnyei Illés* (Éliás) is Hódnál halálát lelte, ezért *Panyit*nak életben maradt másik fia, *Miklós* a kraszna-megyei *Bagos* nevű birtokát a peresznyei nemeseknek kisebb értékű borsodmegyei *Aranvos* nevű birtokukkal cserélte el 1282-ben. (*Árpád-kori Újokmtár*: XII. 159. l.)

⁷¹ Szolgái közül *Örnényi Herbort*nak a Gede vár ostroma alatt (1281) továbbá IV. Lászlónak a kunokkal vívott csatájában (1282) és *Borosnyánkő vára* alatt (1284) teljesített fegyveres szolgálatáért a borsodmegyei *Kándó* földet adta az egrí káptalan előtt 1284-ben. (*Hazai Okmtár*: VI. 311. l.)

⁷² *Cod. Dipl.*: V. 5./250—251. l. *Karácsonyi* U. ott, a *Baksa* nemzetség alatt.

⁷³ *Hazai Okmánytár*: VIII. 451. l. — *Deák Farkas, Nagy Imre*: *Hazai Oklevéltár*, 99. l. — *Karácsonyi*: u. ott: *Merse* nemzetség.

⁷⁴ *Zichy-család oklevéltára*, I. 25. l. *Kézai* és *Karácsonyi*: az *Igmánd* nemzetségnél.

a morvamezei csatában (1278) cseh lándzsától súlyos sebet kapott.⁷⁵

Biharmegyéből a körös-melléki kun szállások pusztító népével leszámolni valója a szomszédos hatalmas *Borsa* nemzetségből *Loránt* főúrnak és testvérjének, *István* mesternek volt; sok jobbágyukat ejtették rabságba, sok jószágukat hajtották el és Borsa Loránt udvari katonát később a király Erdélybe vajdának rendelte és most saját nemzetsége csapatát zászlója alatt vezette a táborba.⁷⁶

Somogyemejei Csoknya vidékén lakó *Bő* nemzetségből *Izsép* fia *János* állás nélkül „ispán” címre tett szert s ez a gazdag főúr tekintélynek örvendett, mert sokat kitüntetetti híres vitéz volt a háborúban; saját csapata élén rohanta meg a kunokat és el is esett a csatában.⁷⁷

A király tábori testőrségébe voltak beosztva: az ismeretlen eredetű Konrád fia *Sebestyén* udvari katona, aki a csatában a király személyére vigyázott⁷⁸ és *Lukács* nevű udvari ifjú (iuvenis) a királyné apródja, aki vitézül verekedett királya oldalán.⁷⁹

Már akkor alkalmazásban levő hadiszokás arra mutat, hogy a kunok ellen fegyverre hívott Pest, Heves, Borsód, Sáros, Zemplén, Abaujvár, Szatmár, Szabolcs, Bihar, Zaránd, Békés és Arad megyék közfelkelésre kötelezett köznemességét részint a nemzetségi zászlóaljjal bíró katonatartó *zászlós-urak* csapatába, részint a vármegyei főispánok zászlóaljába osztotta be a király haditanácsa. Szatmár megye felkelő köznemeseit és megyei katonaságát *Kátai Rafain* szatmári főispán vezette a saját csapatához csatolva. Nemzetségi zászlóalja népes lehetett, mert ennek a gazdag főúrnak Ugocsában és Bihar megyében is terjedelmes birtokai voltak.⁸⁰

IV. László a kunok ellen *részleges* (parcialis) közfelkelést

⁷⁵ *Árpádkori Újokmtár*: V. 67. l. Sige urra u. ott. IX. 529. l.

⁷⁶ V. ö. a Képes Krónikát és IV. Lászlónak 1284. évi január 1-én kelt oklevelét. (*Cod. Dipl.* V. 5./259. l.)

⁷⁷ Erdemeiért és hős haláláért Miklós nádor és pozsonyi ispán 1284. évi aug. 20-án Székesfehérváron kelt oklevelében IV. Lászlónak előszóval adott parancsára egy kihalt udvarkonak *Bezseny* (Besen) nevű földét *Bő* János rokonának *Izsép* vitéznek (a Trep hibás olvasás *Izsép* helyett) adta. Az oklevél közölve: *Új Magyar Múzeum*, 1851—52. évf. I. köt. 205. l. *Karácsonyi*: *Bő* nemzetség.

⁷⁸ Azon érdemeért, mely szerint a hódi csatában a királyra vigyázva vitézül harcolt, a fejevári várhoz tartozó *Harta* nevű földet kapta 1289-ben. (*Deák Farkas és Nagy Imre*: Hazai oklevéltár, 116. l.)

⁷⁹ Ezért Izabella királyné 1284-ben a királynői szekerészek és fáváigók gazdátlanává vált *Vosián* nevű földjét Lukácsnak és három testvérének adta. (*Cod. Dipl.* V. 5./215. l.) Székesfehérvár mellett feküdt *Vosián* nevű hely. *Vosián* = *Vossani* = *Bossáni* = *Bossányi*.

⁸⁰ V. ö. V. Istvánnak 1261. évi és IV. Lászlónak 1284. évi január 1-én kelt oklevelét (*Zichy-család oklevéltára*, I. 11. l. és *Cod. Dipl.* V. 5./259. l.)

rendelt, ezért a dunántúli és északnyugati vármegyék katonai ereje nem volt képviselve a táborban, mindössze Nyitra-megyéből a galgóci váruradalom ispánja, *Miklós* úr jelent meg a vár katonáival. Ő is, úgy látszik, udvari katona, királyi zsoldon küzdött a morvamezei csatában (1278), ahol ámbár lándzsával keresztül szúrták a lábát, mégis két német lovagot fogott el és a királyhoz vezette őket. Az 1280. évi kun lázadás leverésében is érdemeket szerzett.⁸¹ Most a személyét őrző testőrei között volt apródja, a fegyverhordozó *Okolicsi Szerajin* gyerek, aki vitézül forgatta magát ura oldalán.⁸²

Sok nemes és nem nemes kíséerte önként, jutalom, birtokadomány, előléptetés, nemesítés reménységéből, mint önkéntes a királyt, saját költségén a háborúba, akiknek a szerzett katonai érdemeikért, költségük, lovakban, fegyverzetben szenvedett károsodás megtérítéséért *kárpótlásul* (recompensatio, retribucio), szenvedett sebeikért és vítézi tettükért *jutalmul* (remuneracio) — ősi szokás szerint — a győztes háború után kijárt a nemesítés, vagy királyi birtokadomány, de az adománylevelek, — mivel a kancellária nem bírta mindenkinek eredetét és származását kinyomozni — nem közlik mindig lakhelyüket, nemzetségüket és családi viszonyaikat. Ez okból a kunok ellen jelentkezett önkéntes katonákat nem lehet mind eredet szerint megállapítani.

A kunok ellen vezetett királyi csapatokban ilyen önkéntesek voltak: a zólyommegyei Györk fia *Dénes*, a morvamezei csata egyik vitéze és sebesültje.⁸³ Zaránd megyéből *Pél* nevű birtokukból a kunok által kivert és földönfutóvá tett Apa „ispán” fiai, *Gergely* és *Jakab*, akiknek birtokát 1280-ban a kunok felégették és ez okból még nemesi rangjuk elvesztésének terhe mellett sem voltak hadba kényszeríthetők, de mint önkéntesek jelentek meg.⁸⁴ *Morsika* fia *János*, előkelő nemes, aki *ispán* címmel élt, vitézsége már a morvamezei csatában feltűnést keltett.⁸⁵ *Miklós* fia *Gergely* mester, aki a király szemeláttára több kunt súlyosan sebesített meg.⁸⁶

A sereg létszáma, amelyet IV. László, a kunok megzabo-

⁸¹ E hadi érdemeiért IV. László 1285. évi május 15-én a soproni kir. várnak három földét, az elpusztított *Osl* helységet és a rábántúli *Szécsény* és *Kecsene* földeket adta *Miklós* ispánnak és testvéreinek *Bányai Mihálynak*, *Benedeknek* és *Imrének*. Kubinyi: Árpádkori oklevelek 125—126. l.

⁸² *Cod. dipl.* V. 5./124. l.

⁸³ *Árpádkori Új okmtár*, XII. 453. l.

⁸⁴ Ezért IV. László Budán 1285. évi június 25-án Vancsok kun özvegye által még mindig elfoglalva tartott *Pél* birtokukat vissza adta az Apafiaknak. (U. o. XII. 588. l.)

⁸⁵ A hódí csatában súlyos sebet kapott, azért 1287-ben a turocmegyei *Neczpál* falut kapta és a *Neczpál*-család alapítója volt. (*Hazai Okmtár*, VI. 416. l.)

⁸⁶ U. ott VIII. 451. l.

lázására gyűjtött, ma már nem állapítható meg és csak annyi bizonyos, hogy e hadi erő egy része — még pedig jóval kisebb része volt annak a seregnek, amellyel négy év előtt a fényes morvamezei győzelmet (1278.) vívta ki, de mindenesetre nagyobb volt, mint az egyesült hazai és kumániai kun sereg volt. Csak annyi bizonyos, hogy a magyarországi hét kun nemzetség az 1280. évi lázadás leverésének alkalmával tetemesebb veszteséget szenvedett. Nem akarok találgatásba bocsátkozni, hogy egy kun nemzetség hány harcost állíthatott ki és nem merem állítani azt, hogy Oldamér főnök hozott-e magával az alföldi hét kun nemzetség harcosaival egyenlő számú vitézeket vállalata támogatására? Vannak adataink, hogy az igen népes nagy magyar nemzetségeink 15—20—25 fegyverképes vérrokont állítottak ki, akik az őket szolgáló serviensekkel és familiarisokkal együtt 60—70 katonából álló zászlóaljkat állítottak ki és a legnagyobb magyar nemzetségek főúri zászlóaljai ritkán érték el a százas létszámot, de a kun nemzetségek által kiállított egyes nemzetségi *hadak* számerejéről ilyenféle adatok nem állanak rendelkezésünkre, azért más úton próbálom a magyar és kun sereg számerejét illusztrálni.

A morvamezei csatára vezetett magyar sereg létszámát 14.000—15.000 vitézre teszik.⁸⁷ A kunok ellen mozgósított országhatárterület népességi sűrűségét tekintve, a felvidék sűrűbben s az alföldnek gyéribben lakott népességét tekintetbe véve, azt hiszem, hogy az érintett területről hadba hívott katonai erőt a morvamezón működő sereg létszámának ötödrészére, 5000 vitézre tehetem és azt hiszem, hogy Oldamér táborában a magyarországi és kumániai kunok ennyi harcost nem állíthattak ki, minél fogva a magyar sereg számbelileg valamivel nagyobb lehetett, mint a kun sereg, amelynél kisebb számbeli erőt az pótolta, hogy a kunok, mint a honfoglaló magyarok, páratlan és félelmes könnyű lovas és nyilas haderőt képeztek, melyet még a nehezebb fegyverzetet viselő magyarok is respektáltak, annál inkább, mert a tisztán nemzetségi szervezetbe élő kun „hadak” a könnyű lovas harcban gyakorlottabbak voltak, vezetésük egy vezér kezében nyugodott, nem mint a királyi dandár, főúri zászlóaljakra, főpapi bandériumokra, vármegyei zászlóaljakra tagolt magyar sereg, amely fölött a vezetés a király engedélye mellett választott fővezér és alvezérei kezében volt. A kunoknál a számbeli kisebbséget a fölényes ősi szervezetből eredő harci ügyesség és jobb vezetés pótolta.

A magyaroknál ősi szokás szerint a király volt a fővezér, de a vezénylést és harci intézkedéseket a sereg által válasz-

⁸⁷ Pauler: II. 540. l.

tott fővezér végezte, aki mint a király helyettese és parancsnokló főtisztje intézkedett. A Képes Krónika és némely oklevél szerint a hadvezetésben kipróbált és bevált *Borsa Loránt* biharmegyei zászlós úr és udvari katona — elég tekintélyes számú nemzetségi bandérium tulajdonosa — volt a vezénylő fővezér és *Rátót Loránt* királyi lovászmester volt az alvezére. A seregrészek vezetését — az oklevelek szerint — 2 bán és 9 ispán címet viselő főúr teljesítette. A magyar sereg is csupa lovasságból állott, könnyű lovas nyilas lovasságból és nehezebb vas-sisakos és bőrvértés lovasságból: vasmellvértet (páncélt) viselő vitéz aránylag kevés volt benne, csak a csapat-tulajdonos királyi főtisztek és zászlós urak viseltek német-francia lovagi fégyverzetet.

A seregben a kisebb csapatokból lovas tömegeket alakítottak, nem a létszám-egység, hanem a nemzetségi összetartozás és élelmezés alapján, mert mindenik nemzetség külön-külön élelmezte magát és lovát a magával hozott eleségből, takarmányból és abrakból, amit vezetékek-lovakon szállítottak utánuk a hadiszolgák. Egy vidékről való rokon nemzetségi zászlóaljokat és katonaságot, amelyek már egy-egy zászlósúr és főispán csapatában voltak egyesítve, osztottak be egy-egy nagyobb lovastömegbe, amelynek vezetője nem mindig a legnagyobb bandériummal bíró zászlós úr, hanem az elismert hadi tapasztalatokkal bíró és számos csatában kipróbált vitéz volt, vagyis nem a gazdagságot, hanem a harci képességet és ügyességet nézték az összeállított lovasdandárok vezetőinek kijelölésénél.

A seregnek ez a csatára való tagosítása és beosztása nem közvetlenül az ellenség szeme előtt, hanem előre történt, amikor a *kémekek, előljárók* és *előlszáguldók* az ellenség hollétét kifürkészték. Ez alkalommal a seregnek csatára való beosztása a Maros vonalán, valahol Radna, Lippa és Arad között történt és már a sereg a csatára való tagozódás harci alakzatában kelt át a Maros gázlóján és a Marostól délre. Vinga vidékén fejlődött fel a megállapított harci felállításba, miután a szokás szerint a sereg előtt járó előlszáguldó erdélyi és felvidéki *székelyek* (határőrök) felderítették a vidéket és a Hód falu környékén fekvő avar körsáncokra támaszkodó kunok állásáról hírt adtak, mire Borsa Loránt fővezér megkerülő mozdulattal a kun tábor háta mögé vezette a sereget, a Temes völgyén való kivonulástól elvágtá a kun sereget és csatára kényszerítette, amely április végén vagy május elején folyt le és a magyarok győzelmével végződött.

A csatáról taktikai elbeszélés vagy leírás nem maradt fenn és csak annyit tudunk, hogy a kunok a honfoglaló magyarokkal közös ősi hadszervezet módjára, nemzetségek szerint állottak fel harcra és tartalékot is állítottak.

A magyaroknál az első harcvonalt három lovas tömegre tagozódott; a szárnyakon a könnyű lovas székelyek és a keresztény besenyők állottak ispánjaik vezetése alatt, akiket az aldunai határőrvidékről, őrszállásaikról rendeltek a táborba és örökös portyázásuknál fogva, amellyel a határőrzés járt, a hírszerző szolgálatban páratlanok voltak. Az egyik szárnyhadat Borsa Loránt testvére *Borsa István*, a másikat *Kátai Ráfain* ispán, a középhadat maga Borsa Loránt vezette.⁸⁸ A második harcvonalt nehéz fegyverzetű tartalék csapatok alkották, de nem tűnik ki, hogy ki volt parancsnoka. Leghátul külön csapatban IV. László állott elismert bátor vitézekből összeállított testőrség védelme alatt — mint a morvamezei csatában is — melyből Zsidó fia *János* ispánt, *Vetési Konrád* német „vendéglovag” fiát, *Sebestyén* páncélos katonát és *Talpas Tamás* mestert ismerjük. A király fegyvereit egy *udvari ifjú* (iuvenis aulae nostre), *Lukács*, a királyné egyik apródja vitte, aki, midőn a kunok megkerülő mozdulattal hátulról a királyra törtek, vitézül védte koronás gazdáját⁸⁹ és Talpas Tamás súlyosan megsebesült a király védelmében.

A kunok sűrű, heves nyilazással vezették be a csatát, a rokon fegyverzetű székely és besenyő szárnyakat visszanyomták, azután az erősebb fegyverzetű magyar lovas tömegek támadása elől széthúzódva, kitérve, magukon keresztül bocsátották a hevesen rájuk rontó magyar lovas dandárokat; azután körülrajosták, oldalukat nyilazták, majd hátra gyülekeztek és új támadásra sorakoztak.

A csata alatt hirtelen heves nyári vihar tört ki, amint a nagy melegben az Alföldön történni szokott, a Duna felől sodort terhes esőfellegek ott Hódnál és Szécsénynél, a hegyek lábánál hűvös levegőbe jutottak, hirtelen lehültek, sűrű záporosó támadt és a nyugati szél az esőcseppeket a vágóban nyilazó kunok szemébe csapkodta, amiből látszik, hogy a kunok dél-nyugat felé állottak arccal és erről a világtájék felől sodorta oda az esőt a szélvész és a kunok arcába vagdalta. Ez a záporosó döntötte el a harcot Hódnál és mint másutt is, például a

⁸⁸ 1284. évi január 1-én kelt oklevelében azt írja a király, hogy a lázadó kunok leverése céljából *Roland* erdélyi vajdát és ennek testvérét: *István* mestert és *Ráfain* ispánt a sereg első harcvonaltába küldte ... in prima acie exercitus duxeramus (*Cod. Dipl. V. 5./259. l.*) Az a *Roland* itten nem más, mint Borsa Loránt, aki 1282-ben még nem volt erdélyi vajda, de az oklevél szerint 1284-ben már az volt.

⁸⁹ 1284. évi oklevélben: Zsidófia János, a király oldalán vitézül küzdött (*Árpádkori Újokmtár, IV. 264.*) 1289. évi oklevél szerint Vetési Konrád fia Sebestyén, a királyra vigyázva hősiessé harcolt. (*Hazai oklevéltár, 116.* — 1286. évi június 27-én kelt oklevél írja, hogy Talpas Tamás a királyra felügyelve sebesült meg. *Cod. Dipl. V. 5./410. l.* — Erzsébet királyné 1284. évi december 7-én írja, hogy apródja, Lukács a király oldalán harcolt. *Hazai Okmtár, VI. 306. l.*

955 évi lechmezei csatában történt a magyarokkal, most ugyanaz történt a kunokkal és pedig nyilaik húrjai az esőben eláztak, megereszkedtek és veszedelmes főfegyverüket, a nyilat tovább nem használhatták: a kézitusában erősebb magyarok támadása elől kitértek és visszavonulásba fogtak. Legelőbb Oldamér a kumániai kunokkal húzódott vissza a Temesvölgye — Lugos — felé. Egy ideig a megsebesült *Kátai Rafain* ispán a vezénylete alatti lovascsapatával üldözte,⁹⁰ azután üldözését a könnyű lovas székelyek és besenyők folytatták a határokig és kevesed magával jutott vissza az etelközi tatárok széleire.⁹¹ Sátoraik, feleségeik és szolgálói a hódi táborban a magyarok kezébe estek.

Idővel a kumániai kunok részint az etelközi tatárok, részint a Havasalföldet előzőnlő ruméliai oláhok közé olvadtak.

A hódi csatában körülzárt magyarországi kunokat a bosszúszomjas magyarok felkoncolni kezdték, mígnem a király által szétküldött tisztek a mérszárlást betiltották. A hazai kunok közül kevesen, csak „némelyek“ futottak el Oldamérral, a többség letette a fegyvert és „kegyelemért esdekelve“ a közjük lovagolt király elé borultak és „remegő“ szívvel néztek a felség arcába.⁹²

Már a vihar előtt egyes körülfogott kunok fogságba estek. *Okolicsi Szerafin*, Miklós zólyommegyei főispán apródja, egy kun nemeset fogott el és a királynak átadta.⁹³ Baksa György és testvérei két „jól fegyverzetű“ kunt ejtettek fogságba s a királynak ajándékozták.⁹⁴ A hazai kunok vezetői, az *Alprafiak* megmenekültek és a hűtlenség büntetéséül az apjuktól örökölt nemesi birtokukat veszítették el.

A győzelem után nyomban IV. László Lukács udvari ifjút, úrnőjéhez, Erzsébet (Izabella) királynéhoz küldte és megigazította a győzelem hírét.⁹⁵

Hogy mennyi kun esett el, nem tudjuk, de a magyarok közül számos vitéz főember veszítette életét a kunok nyilától. A hét Rátót közül *Lőrinc* szenvedett hős-halált. Gútkeléd Lothárd bán fiyérért, *Domokost*, Miskolczi *Lászlót*, Igmándi *Andrást*, *Bő János* ispánt, *Rozsdi Demetert* a kunok nyila

⁹⁰ Az 1284. évi január 1-én kelt oklevél szerint a király védelmében négy súlyos sebet kapott és ennek dacára a kunokat igen merészül messzire üldözte. (*Cod. Dipl.* V. 5./259. *Kézai*: u. ott.)

⁹¹ IV. László 1282. évi szept. 1. és dec. 25. közt kelt oklevelében írja, hogy Merse fia Benedek megsebesült és segített Oldamér kun fejedelmet az országból kiűzni. (*Hazai Okmtár*, VIII. 451. l.)

⁹² *Kézai*: u. ott.

⁹³ *Cod. Dipl.*: V. 5./122. l.

⁹⁴ U. ott 250—251. l.

⁹⁵ *Hazai Okmtár*, VI. 306.

ölte meg.⁹⁶ Vetési Sebestyén királyi testőrnek is volt halottja, rokona, *László* a csata elején, az első harcvonalban esett el.⁹⁷

A győzelem külföldön, a német császári udvarban és Rómában nagy hatást gyakorolt. A legnagyobb örömet a pápai udvarban keltette. IV. Márton pápa 1282. évi szept. 30-án *Lászlót* üdvözölte a kunokon vívott győzelemért⁹⁸

IV. *László* a kunokat a csatatérről vissza kísértette régi szállásaikra, de a kereszténység ebben a nemzedékben csak nem indult terjedésnek, az *Ánjouk* korában még mindig többen voltak köztük pogányok, mint keresztények.⁹⁹ Nagy Lajos korában (1342—1382) a franciskánus és minorita barátok nagy buzgalomú térítési munkájának még mindig kevés látszata volt a kunok közt.

Legjobban a gazdagabb és előkelőbb kunok megnevesítése magyarosította őket; amelyik kun kereszténységre tért, azt jutalmul a nemesek sorába vették fel, annak *egyéni* (nemesi) birokot szakítottak ki a nemzetségi kun székből. A háborúban kitiűnt kunokat nemességgel és egyéni birtokkal jutalmazták, a vármegyékbe telepítették szét a magyarok közé, akikkel összeházasodtak. Nemességet és egyéni földbirtok-adományt kaptak olyan feltétellel is, hogy érte állandóan ott megtelepülnek, a nomád vándorló pásztorkodással felhagynak és megkeresztelkednek.¹⁰⁰

Míndez a kunok nemzetségi, vérségi és gazdasági kötelekeit megbontotta, a kun székek földközösségét, gazdasági és katonai szervezetét dezolálta.

A kereszténységgel kezdetét vette az áttérés a pásztorkodásról a földművelésre, a megtelepült életre. A kun nemzetségekből, székekből kiszakadt *ágak* külön széket vertek a terjedelmes homokos mezőkön, legelőkön, a földet eke alá fogták. Ha a székre templom épült, magyar módra faluvá bővült, körülötte a földet felhasítva úzik a szántást-vetést. A templomok védőszentjéről elnevezett kun falvak mindjobban elszaporodtak a Duna-Tisza között, a Jászságban, Tiszántúlon, a Körösök és Maros két oldalán és Bács-Bodrog megyében. Zsigmond király korában (1387—1437) még számtalan gulyájuk és ménesük legelt, de áttérésük a pásztoreletről a földművelésre *Mátyás király* idejében (1458—1490.) be volt fejezve,¹⁰¹ rabszolgáik pedig jobbágyokká emelkedtek, sőt már *kun eredetű földműves jobbágyokról* is sűrűn tesznek említést.¹⁰²

⁹⁶ *Árpádkori Ujokmtár*: V. 67. l. — XII. 159. l. *Kézai*: U. ott. — *Uj Magy. Múzeum*: 1851—52. évf. I. 205. l. — *Hazai oklevéltár*: 116. l.

⁹⁷ U. ott. 116. l.

⁹⁸ *Cod. Dipl.* V. 5./158. *Theiner*: Vetera Monumenta I. 350—351.

⁹⁹ *Gyárfás*: U. ott. III. 46. l.

¹⁰⁰ *Gyárfás*: U. ott. III. 46. 55—54., 79—81. l.

¹⁰¹ U. ott. 109. l.

¹⁰² U. ott. 181—182. l.

A közrendű kunok is személyes katonai szolgálatra voltak kötelezve s az örökös háború, a XV. században a véget nem érő török elleni hadjárat terhükre vált. E miatt a kun székekből, melyeket egyes kun kapitányok kerületébe osztottak be, a személyes felkérésre kötelezett szegényebb kun vitézek az örökös hadi kiadásoktól szabadulandó, főurak, egyházak és zárdák birtokaira szökdöstek és *földműves jobbágyoknak* állottak be s a kardot ekével cserélték fel.¹⁰³ Az ilyen szökött kun jobbágyokat a kun kapitányok visszakövetelték és gyakran erővel hurcolták vissza szállásaikra. Az 1459. évi 34. t.-c. a szabadköltözést a kunoknak megengedte, mire a „földműves kunok” az egyházi és világi főurak birtokaira költöztek, amiben a kun tisztek minden módon gátolták őket, de végre is a dolog a kun székek elnéptelenedésére vezetett.

A kun, aki egykor kegyetlen pusztítója volt a települt életnek, most erős harcokat viselt a földművelésért.

A kunok beolvadása a magyarságba Mátyás király korában be volt fejezve.

A hódí csata üdvös következményei most mutatkoztak, IV. László a hazai kunságot nem eresztette vissza Kumániába, nem engedte, hogy elzúljön ottan, hanem lekötötte itthon és erős rokon néppel szaporította a tatárpusztítás által meggyérített uralkodó magyar fajt.

Ez a fajerősítő eredmény a kiforratlan, könnyelmű, de nem tartalmatlan s a veszélyt felismerő s annak elhárítására serényen cselekvő fiatal IV. László érdeme.

Dr. Czimer Károly.

¹⁰³ U. ott: 79. l.